

ВІЙСЬКОВИЙ ІНСТИТУТ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

ФАКУЛЬТЕТ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ

МЕТОДИКА РОБОТИ З ГУМАНІТАРНИХ ПИТАНЬ

Тема 3. Основи військової психології

*Заняття 2. Психологія особистості
військовослужбовця*

ВІЙСЬКОВИЙ ІНСТИТУТ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

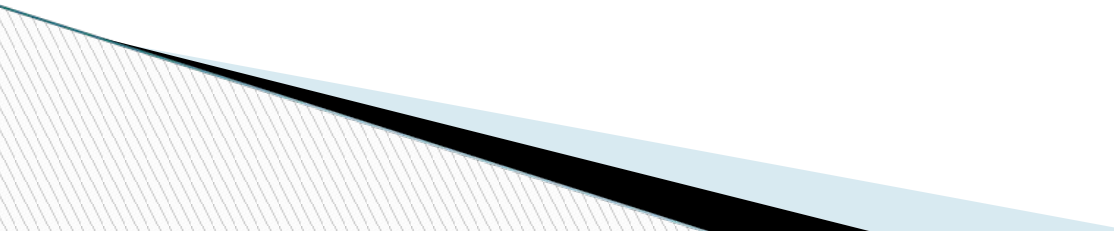
ФАКУЛЬТЕТ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА РОБОТИ З ОСОБОВИМ СКЛАДОМ

Тема 2. Основи військової психології

***Заняття 1. Психологія особистості
військовослужбовця***

Навчальні питання

- ▣ 1. Особливості функціонування нервової системи людини.
 - ▣ 2. Фактори та закономірності формування і розвитку особистості.
 - ▣ 3. Психічні процеси та їх роль у військовій діяльності.
-

Література

1. Конституція України.- К.: 1996.
2. Директива МОУ №Д-57 від 29.12. 2006 р. “Про організацію культурно-виховної, просвітницької роботи та дозвілля військовослужбовців, членів їхніх сімей, працівників Збройних Сил України”.-К.: МОУ, 2006.
3. Наказ МОУ № 142 від 5.05. 1999 р. “Про затвердження Концепції морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України”.- К.: МОУ, 1999.
4. Наказ МОУ №583 від 10.11.2010 р. “Про затвердження Інструкції з організації інформаційно-пропагандистського забезпечення у Збройних Силах України”. – К.: МОУ, 2010.
5. Указ Президента України № 28/2004 від 12.01.2004р. “Про Концепцію гуманітарного і соціального розвитку у Збройних Силах України”.- К.: 2004.
6. Указ Президента України № 648/2004 від 15.06.2004 р. “Про воєнну доктрину України”.- К.: 2004.
7. Указ Президента України № 981 (981/98) від 4.09.1998 р. “Про Концепцію виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України” (розділ 3).- К.:1998.
8. Ю.В. Гаврилов, М.М. Воронцов. “Методика роботи з гуманітарних питань у Збройних Силах України”.- К.: ВІТІ НТУУ “КПІ”, 2008.
9. Ягупов В.В. “Військова дидактика”.- К.: КНУ, 2000.
10. Ягупов В.В. “Військова й соціальна психологія”.- К.: КНУ, 2000.
11. Ягупов В.В. “Морально-психологічне забезпечення”.- К.: КНУ, 2000.

Психологія наука про людину

- Психологія – одна з наук про людину, людські спільноти, їхнє життя й діяльність. Вона вивчає закономірності, механізми, умови, чинники та особливості розвитку й функціонування психіки, її взаємодію
- з внутрішнім і зовнішнім психічним, а також сутність і зміст останніх.
- У наш час психологія одержала змогу подальшого наукового продуктивного розвитку в різних напрямках.

Особливості психології як науки

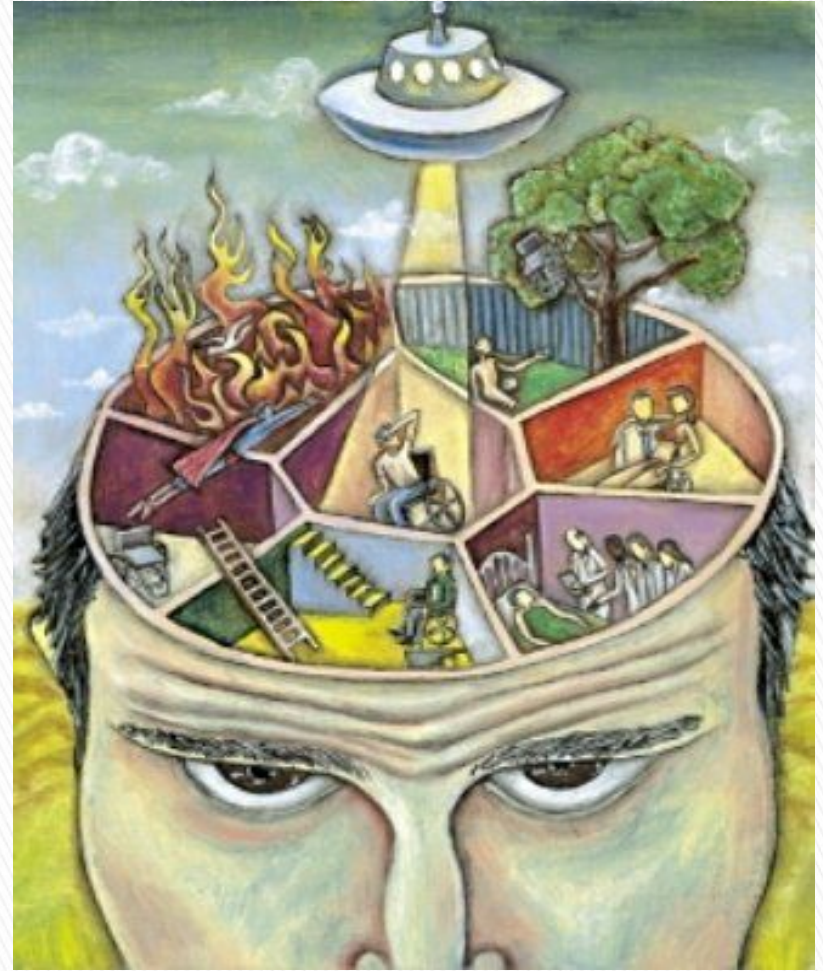
- По-перше, психологія – наука про найскладніше явище – психіку, яке людство ще до кінця не вивчило й не усвідомило, про внутрішнє і зовнішнє психічне та їхню взаємодію.

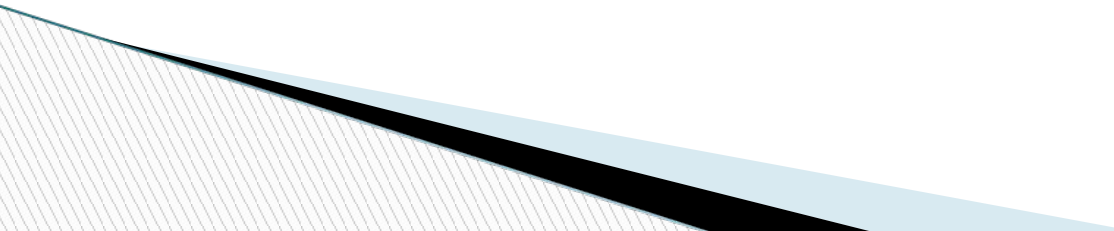
- По-друге, психологія є однією з наймолодших наук. Умовно її наукове становлення пов'язують з 1879 роком, коли німецький психолог В. Вундт створив першу у світі Лабораторію експериментальної психології при університеті м. Лейпциг.
- Однак у практичній площині психологія є однією із найдавніших, оскільки її застосовували ще в сиву давнину, коли наші пращури готувалися до полювання, війни тощо.
- У кожному племені, фактично, були свої психологічно досвідчені представники – старійшини,
- віщуни, ворожбити, шамани, пророки, чаклуни, ясновидці та ін.

- По-третє, наукова психологія відрізняється від побутової, народної і релігійної, тому що використовує більш фундаментальний і різноманітний інструментарій для здобування знання, прагне до узагальнень, дає змогу побачити загальні закономірності розвитку особистості й групи.
- Наукові знання є не інтуїтивними, а більш раціональними й усвідомленими.
- Отже, наукова психологія володіє унікальним фактичним матеріалом, недоступним жодному іншому носію.

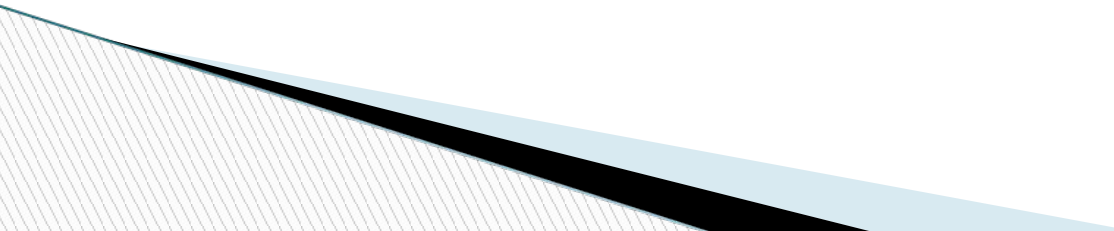
- По-четверте, психологія є наукою розгалуженою, оскільки має десятки галузей.
- По-п'яте, психологія має унікальне практичне значення для будь-якої людини та діяльності.

Що вивчає військова психологія

- Військова психологія - це галузь науки, що вивчає закономірності прояву психіки військовослужбовця.
 - Об'єкт військової психології - військовослужбовці (військові колективи), що проходять військову службу за призовом і контрактом, а також ті, хто може бути призваний на військову службу у воєнний час.
 - Предмет військової психології - особливості прояву психіки військовослужбовців в різних умовах військово-професійної діяльності, а також психологічні процеси, стани, властивості характерні для військових колективів.
-

Основні завдання військової психології

- ▣ 1. Розробка методів комплектування частин і підрозділів на основі врахування індивідуально-психологічних і особистісних особливостей військовослужбовців.
 - ▣ 2. Визначення шляхів підвищення ефективності процесу професійної підготовки на основі врахування індивідуальних психологічних особливостей військовослужбовців при здійсненні військово-професійної підготовки.
 - ▣ 3. Розробка методології психологічного забезпечення професійної діяльності військовослужбовців у бойовій обстановці.
 - ▣ 4. Розробка психологічних методів згуртування колективів і зміцнення військової дисципліни з метою ефективної діяльності частин і підрозділів.
 - ▣ 5. Розробка методів психологічного забезпечення бойового чергування вартової і гарнізонної служби.
-

Структура і функціонування центральної нервової системи людини

- Упродовж тривалої еволюції органічного світу - від найпростіших одноклітинних тварин до людини - фізіологічні механізми поведінки постійно ускладнювалися.
- Зокрема, в одноклітинного організму єдина клітина виконує всі функції життєдіяльності.
- Це орган, що відчуває, рухається, здійснює травлення. Звичайно ж, його можливості дуже обмежені.
- У більш високоорганізованих тварин відбувається спеціалізація органів, пов'язана з появою клітин, єдиною функцією яких стає сприйняття сигналів (це рецептори).
- Інші клітини беруть на себе м'язову роботу або секрецію різних залоз (це ефектори).
- Але спеціалізація розділяє органи і функції, а цілісна життєдіяльність організму вимагає безперервного зв'язку між ними, чого досягають завдяки центральній нервовій системі, яка працює як єдине ціле.

Нервова система

```
graph TD; A[Нервова система] --> B[Центральна]; A --> C[Периферична]; B --> D[Головний мозок]; B --> E[Спинний мозок]; C --> F[Черепно-мозкові нерви (12 пар)]; C --> G[Спинно-мозкові нерви (31 пара)];
```

Центральна

Периферична

Головний
МОЗОК

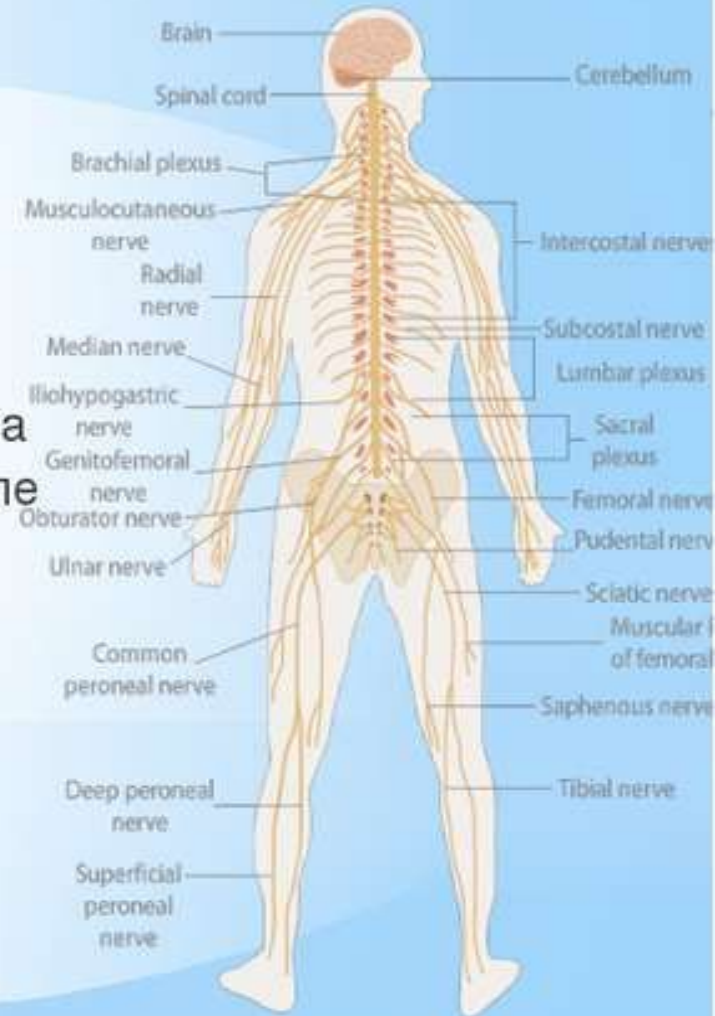
Спинний
МОЗОК

Черепно-
мозкові нерви
(12 пар)

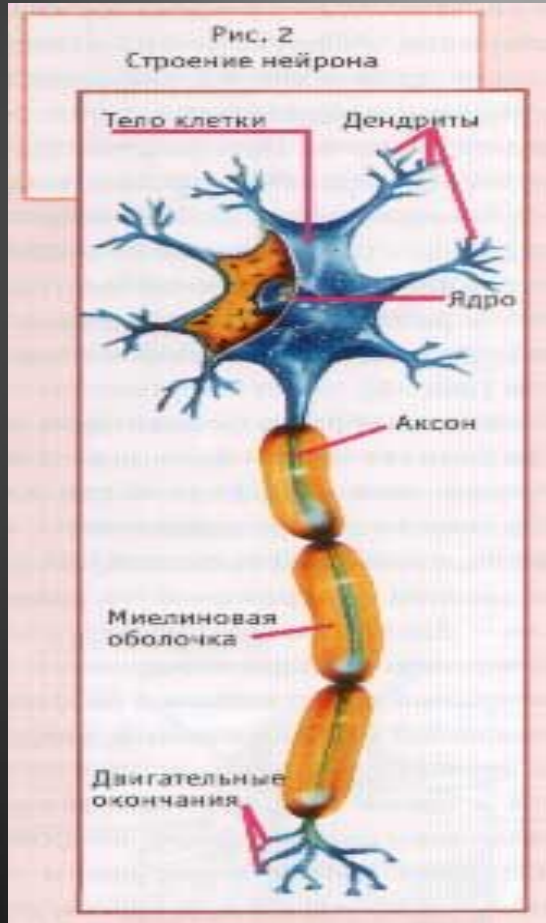
Спинно-
мозкові нерви
(31 пара)

Нервова система людини

Нервова система — цілісна морфологічна і функціональна сукупність різних взаємопов'язаних нервових структур, яка спільно з гуморальною системою забезпечує взаємопов'язану регуляцію діяльності усіх систем організму та реакцію на зміну умов внутрішнього та зовнішнього середовища. Нервова система діє як інтегративна, зв'язуючи в єдине ціле чутливість, рухову активність та роботу інших регуляторних систем.

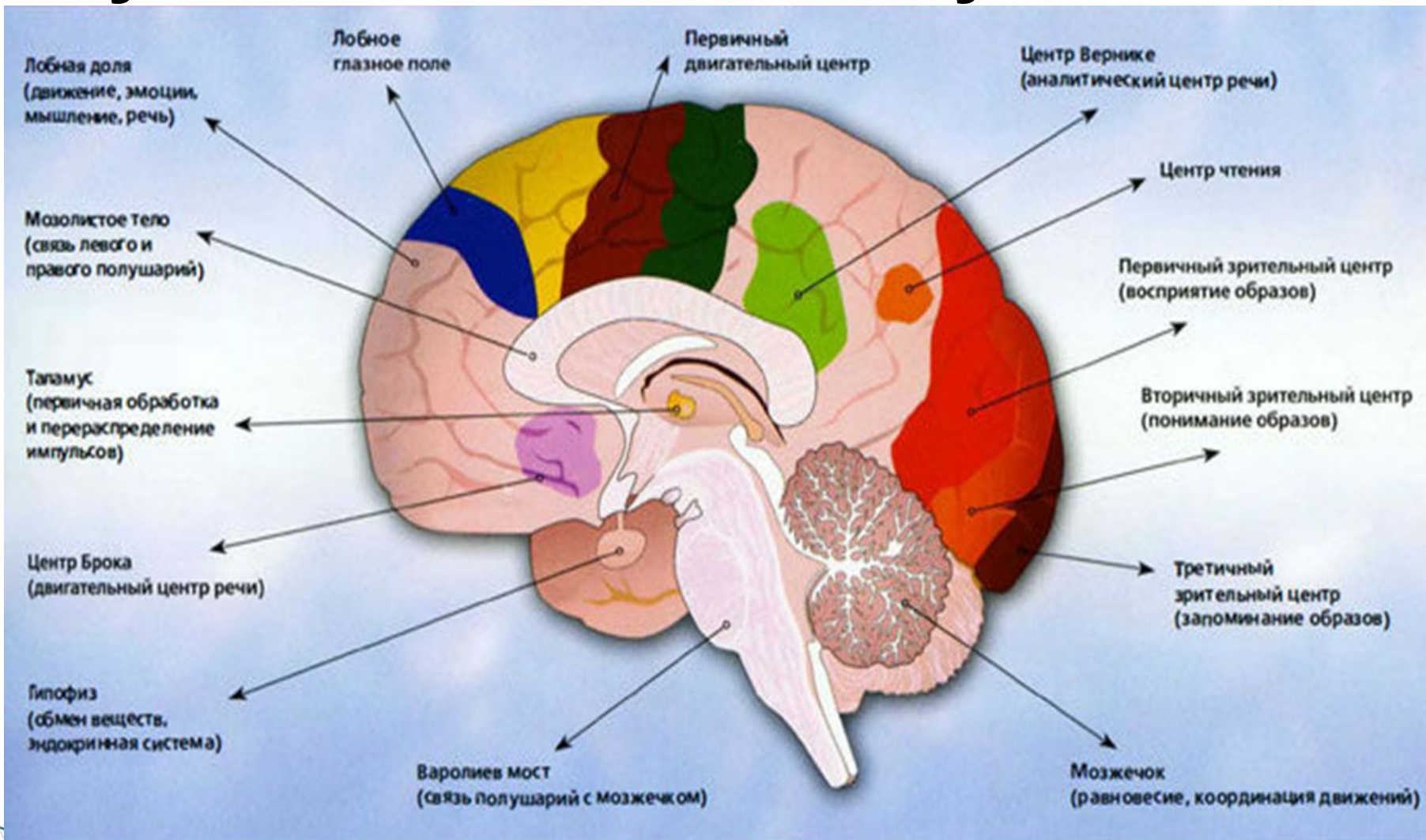

Будова нейрона

- У всіх хребетних загальний план будови нервової системи однаковий.
- Основний елемент нервової системи – нервові клітини, або нейрони.
- Нейрон складається з тіла клітини і відростків, назва яких дендрити (сприймають збудження) та аксон (передає збудження).
- Контакт аксона з дендритами або тілом іншої нервової клітини називають синапсом.
- Синапсу надають вирішальне значення у поясненні механізму встановлення нових зв'язків у нервовій системі.

Будова головного мозку людини

- Центральна нервова система (ЦНС) складається зі спинного і
- головного мозку.
- Різні її частини виконують різні види складної нервової діяльності.
- Що вище розташована та чи інша частина мозку, то складніші її функції.
- Найнижче розташований спинний мозок – він регулює роботу окремих м'язових груп і внутрішніх органів. Над ним розміщений довгастий мозок разом з мозочком, що координує складніші функції організму (вони втягують у спільну діяльність великі групи м'язів і цілі системи внутрішніх органів, що здійснюють функції подиху, кровообігу, травлення тощо).
- Ще вище розташовано відділ центральної нервової системи – середній мозок, він бере участь у регуляції складних рухів і положення всього тіла. Довгастий і середній мозок разом творять стовбурну частину головного мозку.

Найвищі відділи центральної нервової системи представлені великими півкулями головного мозку.

До складу великих півкуль входять скупчення нервових клітин, які розміщені у глибині, – так звані підкіркові вузли.

На самій поверхні півкуль розташований шар нервових клітин – кора головного мозку.

Вона являє собою ніби плащ або мантію, що покриває великі півкулі.

Її поверхня (близько 2000 см²), як відомо, зібрана в низці складок або борозен і звивин.

Підкіркові вузли разом з розташованими поблизу від них зоровими горбами називають підкіркою.

Кора разом з підкіркою здійснює найскладніші форми рефлекторної діяльності.

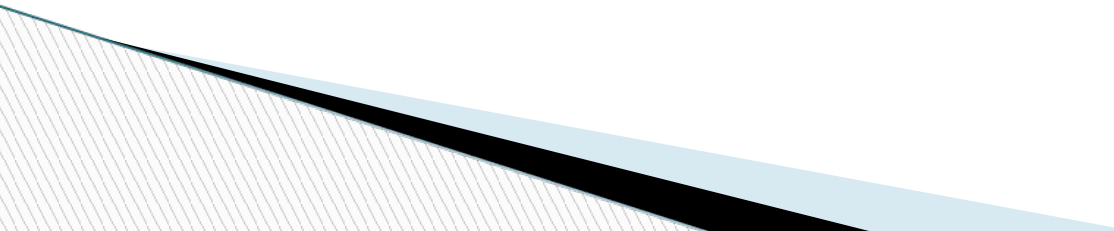
Усі частини нервової системи працюють у тісній взаємодії, але роль кожної з них у різних реакціях організму не однакова.

Спинний мозок і стовбурна частина головного мозку, що становить його нижні відділи – довгастий і середній мозок, являють собою сукупність рефлекторних центрів вроджених безумовних рефлексів

- У спинному мозку є центри
- найпростіших рефлексів (наприклад, колінного рефлексу). Поряд з
- рефлекторними центрами, що регулюють роботу кісткових м'язів тулуба і
- кінцівок, у спинному мозку розташовані центри, які регулюють роботу
- внутрішніх органів (захисні дії в обезголовленої жаби, наприклад).

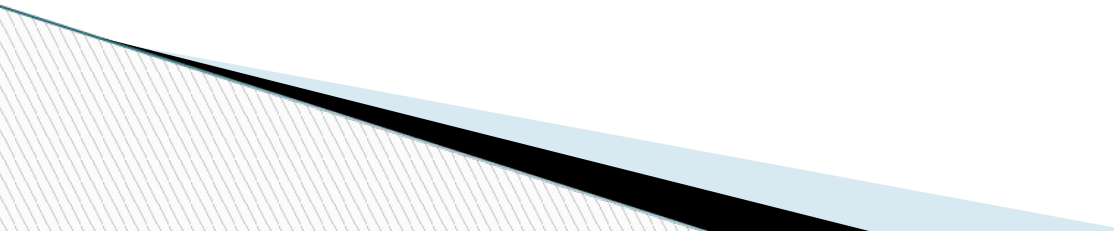
- Стовбурна частина головного мозку є центральним апаратом,
- який здійснює низку складних і життєво важливих безумовно-рефлекторних актів, зокрема смоктальний рефлекс, жування і ковтання (під час подразнення ротової порожнини харчовими речовинами).
- Рефлекторні центри, що регулюють усі ці рефлекси, розміщені в довгастому мозку.
- Там само розташовані й нервові центри, які регулюють деякі захисні рефлекси: чхання, кашель, слюзовиділення.

- У середньому мозку поряд з центрами, що передають збудження з ока і вуха на рухову сферу, є центр звуження зіниці, але цим не вичерпується діяльність стовбурної частини головного мозку.
- Особливе значення мають нервові центри, що в довгастому мозку. Вони регулюють роботу органів дихання, серцево-судинної системи, а також інших систем, які підтримують сталість внутрішнього середовища організму.
- Дуже складні функції виконує мозочок: організм тільки тоді може
- зберігати стійку рівновагу під час ходьби, бігу, стрибків тощо, коли здійснюється надзвичайно тонке регулювання стану всіх м'язів тіла.

- Настроювання діяльності всієї скелетно-м'язової системи залежить від мозочка.
 - Рефлекторна діяльність спинного мозку і стовбурної частини головного мозку охоплює відносно вузьке коло відповідних реакцій організму.
 - Форми рефлекторної діяльності високоорганізованих тварин значно різноманітніші, для них характерні складніші рефлекторні процеси.
-

- Підкірка (зорові горби і підкіркові вузли великих півкуль)
- забезпечує найскладнішу безумовно-рефлекторну діяльність. Зазначимо
- відразу, що назва зорові горби не відповідає їхній справжній функції:
- насправді зорові горби є підкірковим чуттєвим центром. А підкіркові
- вузли є руховим апаратом підкірки і регулюють, зокрема, ходьбу.

- Орган свідомої діяльності людини – кора великих півкуль, тому головним є питання про взаємозв'язок психіки людини і кори великих півкуль, яке конкретизовано в науці як питання про функціональну локалізацію або локалізацію психічних функцій у корі.
- Усю поверхню великих півкуль можна розділити на кілька великих частин, яка мають неоднакове функціональне значення. Їх називають частками головного мозку.
- Задня частина півкуль – потилична частка, яка спереду переходить у тім'яну і скроневу частки.
- Передня, найбільша за розмірами частина півкуль, – лобова частка, найбільш розвинута в людини. При цьому аналіз і синтез зорових подразнень відбуваються в потиличній частці кори (зорова зона кори);
- аналіз і синтез слухових подразнень – у верхніх відділах скроневої частки (слухова зона кори);
- аналіз і синтез дотикових подразнень і подразнень, що виникають у м'язово-суглобному апараті, – у передній частині тім'яних відділів тощо.

- Головний мозок людини, який забезпечує одержання й переробку інформації, створення програм власних дій і контроль за їхнім успішним виконанням, завжди працює як єдине ціле.
 - Однак це складний і високодиференційований механізм, що має кілька відділів.
 - Тому порушення нормального функціонування кожної з них неминуче позначається на його роботі.
 - У головному мозку людини звичайно виокремлюють три основні блоки, кожен з яких відіграє свою особливу роль у забезпеченні психічної діяльності.
-

- ▣ **Перший** підтримує тонус кори, необхідний для того, щоб і процеси одержання й переробки інформації, і процеси формування програм і контролю за їхнім виконанням відбувалися успішно.
- ▣ **Другий** блок забезпечує сам процес приймання, переробки і
 - ▣ збереження інформації, яка доходить до людини із зовнішнього світу (від апаратів її власного тіла).
- ▣ **Третій** блок виробляє програми поведінки, забезпечує і регулює їхню реалізацію, бере участь у контролі за їхнім успішним виконанням.
- ▣ Усі три блоки розташовані в окремих відділах головного мозку, і лише злагоджена робота зумовлює успішну організацію свідомої діяльності людини.

- ▣ Проблема особистості – одна з центральних у психології. Дійсно, формування та діагностика особистості військовослужбовця, неможливі без знання структури особистості та закономірностей її формування. Водночас особистість вивчає багато інших дисциплін – філософія, соціологія, педагогіка тощо. Але кожна наука вивчає особистість, керуючись своїм предметом дослідження. Тільки психологія досліджує внутрішній психологічний світ особистості.
- ▣ Вітчизняна психологічна наука використовує три загальних поняття щодо характеристики людини: “індивід”, “особистість”, “індивідуальність”.

Індивід

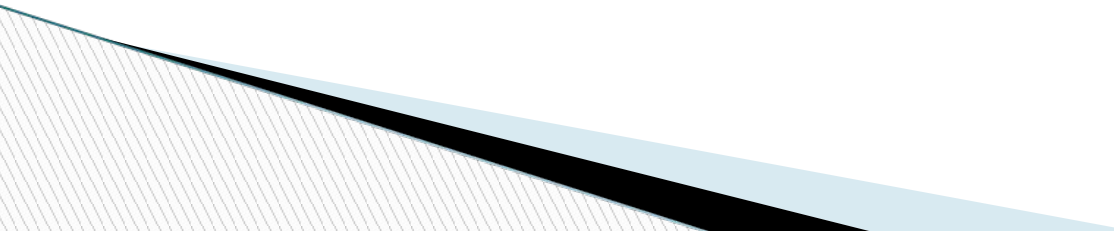
- Індивід – це людська біологічна основа розвитку особистості у певних соціальних умовах. Це визначення людини як представника виду *homo sapiens*. У понятті “індивід” зафіксовано факт належності до людського роду. Саме тому індивідом називають будь-яку людину з притаманними лише їй природними особливостями. Тобто кожна людина, доросла або немовля, здорова чи хвора, незалежно від її якостей, є індивідом – біологічною особою.

Особистість

- Дитина, розпочинаючи спілкування з людьми в процесі активної діяльності, набуває соціальної сутності, тобто стає особистістю.
- Особистість – категорія соціальна. Таким чином, якщо поняття “індивід” вказує на зв’язок людини з природою, то поняття “особистість” – на зв’язок людини та суспільства.
- Слід сказати, що у вітчизняній психології немає чіткого визначення терміну “особистість”.
- Це пояснюється тим, що особистість науковці розглядають у різних аспектах: змістовому, функціональному, рольовому тощо.

Походження терміну “особистість”

- Походження терміну “особистість” має свою історію, яка в загальній історії людства зазнала дивовижних пригод.
- Латинське слово “персона” (особа) початково мало значення маски, потім маска начебто “приросла” і стала відображати віддзеркалювати внутрішню сутність самої особи. Персона зійшла зі сцени й зробила крок у життя.
- У стародавньому Римі слово “персона” означало “особу перед законом”. При цьому раб персони мати не міг, тобто особистістю не вважався.

- Головними психічними рисами особистості є: ступінь сформованості психічних властивостей та якостей; самосвідомість та індивідуальність; активність виражена в певній діяльності, саморегулювання; включення в систему суспільних відносин.
 - Співвідношення біологічного та соціального в особистості – наступне важливе питання, на яке існують різні точки зору.
-

- Перша: особистість формує суспільство, біологічні особливості людини не справляють на цей процес суттєвого впливу.
- Друга: особистість визначають біологічні, спадкові фактори; ні яке суспільство не може змінити того, що закладено в людину природою.
- Третя: особистість є феноменом суспільного розвитку людини; складний процес розвитку і формування особистості зумовлений єдністю біологічного і соціального. У цьому процесі біологічні фактори виступають як природні передумови, а соціальні – як рухома сила психічного розвитку людини, формування її особистості.
- Яку з наведених точок зору слід вважати правильною? Відповідь на це запитання дістанемо, розглянувши основні фактори формування особистості.

Фактори формування особистості

- ▣ Психологи зазначають, що людина як біологічна істота народжується один раз, але як особистість – двічі. Вперше – тоді, коли дитина починає говорити “Я”, відокремлюючись з оточення, протиставляючи себе іншим людям та порівнюючи себе з іншими.
- ▣ Друге народження особистості відбувається, коли у людини сформувався світогляд, власні моральні потреби та оцінки, які роблять її відносно стійкою від переконань інших. Це дає їй змогу керувати своєю поведінкою згідно зі своїми переконаннями і моральними нормами.

Біологічний фактор формування особистості

- За П.Я.Гальперінім – це будова головного мозку, що є передумовою її розвитку. Середня вага мозку – 1400 г.
- У чоловіків середня вага мозку 1000 г, а у жінок 900 г.
- Головний мозок найскладніший і найдивовижніший витвір природи на землі. Тільки у двох тварин мозок більший, ніж у людини – у слона й кита, але їхня загальна вага в багато разів більша від ваги людини.
- Найбільш суттєве значення має кора великих півкуль головного мозку, основну масу яких створює біла речовина, з якої складаються провідні шляхи. Зверху великі півкулі вкриті тонким шаром нервових клітин завтовшки 2,5-3 мм і який називається корою великих півкуль. Вкрита кора великих півкуль борознами і звинами. Якщо б згладити і розпрямити ці борони, розвернути ці звивини на площині, то кора головного мозку людини зайняла б площу близько 2200 кв.см. Порівняймо: у орангутанга кора головного мозку зайняла б – лише 500 кв.см, а у коня – трохи більше 300 кв.см.

Соціальний фактор формування особистості

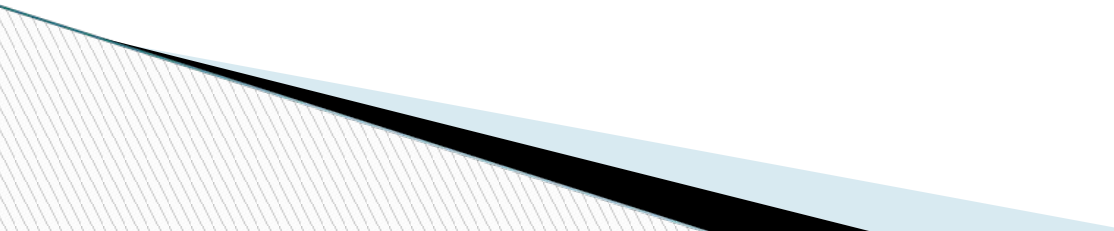
- Як впливає з визначення особистості, нею не народжуються, а стають в онтогенезі відносно пізно. При цьому особливо важливо, що термін “особистість” має передусім соціальний зміст.
- Наступний фактор формування особистості – соціальний. Тільки в суспільстві можливе формування особистості, за його межами – це неможливо.
- Для доказу цієї тези звернімося до історії. У стародавньому Римі, а також у Швеції, Литві, Бельгії, Угорщині, Німеччині, Ірландії, Франції були відомі випадки, коли немовлят людей вигодовували тварини. Таких випадків зареєстровано більш як півтора десятка. Усі ці діти видавали нечленороздільні звуки, не вміли ходити на двох ногах, мали велику м’язову силу та енергію, швидко бігали, відмінно лазили й стрибали.
- Зір, слух і нюх у них були розвинені добре. Проте далеко не всі з них навіть після тривалого перебування в людському суспільстві навчилися говорити.

Виховний фактор формування особистості

- ❑ Виховується дитина в безпосередньому спілкуванні з дорослими. Останні розповідають їй, “що є добре і що є погано”, заохочують ті дії дитини, які відповідають моральним нормам поведінки, і карають за провину. З часом цей зовнішній контроль замінюється самоконтролем.
- ❑ Виховання – це надзвичайно важлива справа від якої залежить доля людини. Не даремно французький письменник А.Сент-Екзюпері (1900-1944) наголошував, що виховання має перевагу над освітою, оскільки воно формує людину.
- ❑ Безумовно, актуальним залишається сьогодні вислів К.Д. Ушинського про те, що найголовнішим способом людського виховання є переконання, оскільки воно становить основу людського світогляду.
- ❑ Світогляд, у свою чергу, є один із головних регуляторів поведінки. В той же час особистість не є пасивним результатом впливу ззовні на дитину, вона розвивається в процесі власної активної діяльності.

Власна активна діяльність – фактор формування особистості

- ▣ За теоріями С.Л.Рубінштейна та О.М.Леонтьєва, особистість формується в діяльності та народжується з діяльності. Особистість, на їхню думку, виступає, з одного боку, як умова діяльності, а з іншого – як продукт діяльності.
- ▣ “Справжньою основою і рушійною силою розвитку особистості є суспільна діяльність, в якій відбувається соціалізація особистості, засвоєння заданих соціальних ролей” стверджує О. Г.Асмолов.
- ▣ Під діяльністю мається на увазі: для дитини – гра та навчання, а для дорослої людини – навчання й праця;
- ▣ *для військовослужбовця – військова праця.*

- ▣ Отже, особистість – сукупність індивідуальних властивостей психіки, що керують соціальною активністю людини.
 - ▣ Особистість – це специфічне людське утворення, породжене соціальним середовищем і вихованням у процесі його активної трудової діяльності.
 - ▣ Та обставина, що при цьому змінюються і деякі його риси та якості як індивіда, становить не причину, а результат формування особистості.
-

Індивідуальність

- Щодо терміну “індивідуальність” слід сказати, що у вітчизняній психології немає чітко визначених співвідношень особистості та індивідуальності. Особистість неповторна у своїй індивідуальності, і тому *індивідуальність* це – неповторне поєднання психологічних рис і властивостей особистості, що безпосередньо впливають на її поведінку й діяльність.
- Як висновок можна навести такі слова О.Г.Асмолова:
“Індивідом народжуються, особистістю стають, індивідуальності набувають”.